

İlk Mufassal Hidâye Şârihi:
Ebu'l-Abbâs es-Serûcî (637-710/1239-1310) Hayatı ve Eserleri

Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN

Özet: Ebu'l-Abbâs es-Serûcî 637 (1239) yılında *Harran* yakınlarında *Serûc'*da doğdu. Küçük yaşlarda *Şam'a* oradan da *Mısır'a* geçti. Burada Hadis ve Fıkıh öğrendi. Tahsil hayatını *Kahire'*de tamamladıktan sonra, medreselerde ders vermeye başladı. Memlukler devletinde iki dönem *Mısır* ve *Kahire* Hanefi Kâdi'l-Kudâtlığı ile görevlendirildi. Bu görevin yanı sıra birçok eser yazdı, pek çok talebe yetiştirdi. Eserleri arasında özellikle *el-Hidâye* şerhi *el-Ğâye* (*Şerhi's-Serûcî ale'l-Hidâye*), *Kitâbü Edebi'l-kadâ* ve *Er-Redd ala İbni Teymiye* ile tanınır. 710 (1310) yılında vefat eden Serûcî, İmam Şafiî'in kabri yakınına defnedildi.

Anahtar Kelimeler: Hanefi, Serûcî, Kâdi'l-Kudât, Hidaye şerhi

First minutely explainer of al-Hidâyah: The Life and Works of Abu Abbas al-Sârûcî (637-710/1239-1310)

Abstract: Abu Abbas Al-Sarûcî was born at *Serûc* in 637 (1239). Then, He was moved to *Damascus* when he was a younger. Then, He entered *Egypt*; in there he studied fiqh and heard hadith. After He completed study life in *Cairo*, began to teach lessons on theological schools. In state of Mamluks He was charged with Qâdi al-Qudât (chief of judges) of Hanafi's in *Egypt* and *Cairo* twice. He wrote a lot books and educated many students with his this situation. It was well-known on his books especially *al-Ğâya Sharh al-Sarûcî ala al-Hidâyah*, *Kitap Adab al-Qadî* and *al-Radd ala Ibn Al-Taymiyah*. He died In 710 (1310), and was buried near tomb of Imam Al-Shafii.

Key words: Hanafi, Al-Sarûcî, Qâdi al-Qudât, Sharh al-Hidâyah

Giriş

Tarih kitaplarında “*el-Cezire*” olarak adlandırılan, *Harran*’ın merkez konumunda olduğu *Kuzey Mezopotamya* toprakları, günümüze kadar devam eden süreçte birçok ilim adamı yetiştirmiştir. Buradan İslâm coğrafyasının her köşesine yayılan ilim adamları, gitmiş oldukları yörelerde adeta bir kandil gibi çevrelerine ışık vermiş, yetiştirdikleri talebeler ve telif etmiş oldukları eserler ile büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. İslâm hukukunda önemli yere sahip hukukçulardan, *Suruç*’ta doğup *Mısır*’a hicret eden Ebu’l-Abbâs es-Serûci de bunlar arasında yer almaktadır.

I. Hayatı

Hanefi mezhebinin önde gelen fakihlerinden Ebu’l-Abbâs es-Serûci’nin tam adı kaynaklarda: *Ahmed b. İbrâhîm b. Abdilganî b. Ebî İshâk el-Harrânî es-Serûcî* olarak geçmektedir. Künyesi *Ebu’l-Abbâs* ve lakabı *Şemsüddîn*’dir. *Harrân* yakınlarında *Serûc*’a bağlı *Besûne*¹ beldesinde (yeni adıyla Şanlıurfa’nın Suruç ilçesinde) doğduğu için buraya nispet edilerek *es-Serûcî* denilmiştir. Doğum tarihi 637 (1239) veya 639 (1241)² senesi olarak kaydedilmektedir.³ Soy ve ailesi

¹ Ebu’l-Mehâsin Cemâlüddîn Yusuf b. Tağrî Berdî b. Abdillâh ez-Zâhirî, *el-Mehelî’s-sâfi ve’l-müstevfa ba’de’l-vâfi* [thk. Muhammed Muhammed Emîn], (Mısır tsz.), I, 201; ayrıca bu kaynakta *Besûne* (بثونة) beldesinin 713 yılının sonuna doğru *Serûc* ile beraber harap olduğu kayıtlıdır. (Bkz. I, 206).

² Ebu’l-Mehâsin, *el-Mehelî’s-sâfi*, I, 201; Hayreddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Faris ez-Ziriklî ed-Dimeşkî, *el-A’lâm*, (Dârü’l-ilm li’l-melâyîn, 2002), I, 86.

³ İbn Nâsirüddîn, Şemseddîn Muhammed b. Abdillâh (ebî Bekr) b. Muhammed b. Ahmed b. Mücâhid el-Kaysî, *Tavdihü’l-müştebeh fi zabti esmâ’i’r-ruvât ve ensâbihim ve elkâbihim ve künâhüm* [thk. Muhammed Nu’âym el-’Urkusûsî], (Beyrut: Müessetü’r-risâle, 1993), V, 79-80; Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Ref’u’l-isr an Kudâti Mısır* [thk. Ali Muhammed Ömer], (Kahire: Mektebetü’l-hâncî, 1418/1998), I, 41; Zeynüddîn Ebu’l-Adl Kâsım İbn Kutluboğa, *Tâcü’t-terâcim fi tabakâti’l-Hanefiyye* [thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf], (Dimeşk Darü’l-kalem, 1413/1992), I, 108; Salâheddîn Halîl İbn Aybek es-Safedî, *A’yânü’l-’asr ve A’vânü’n-nasr* [thk. Ali Ebu Zeyd, Nebîl Ebu ‘Aşeme, Muhammed Mûîd, Mahmud Salim Muhammed], (Beyrut: Dârü’l-fikr, 1418/1998), I, 161; Muhyüddîn ebî Muhammed Abdülkadîr b. Muhammed b. Muhammed b. Nasrullâh b. Sâlim b. Ebu’l-Vefa el-Kuresî, *el-Cevâhirü’l-mudiyeye fi tabakâti’l-Hanefiyye* [thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv], (Darü Hicr, 1413/1993), I, 123; Celâleddîn, Bedrürrahmân b. ebî Bekr es-Süyûtî, *Hüsnü’l-Muhâdara fi târihi Mısır ve’l-Kâhire* [thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm], (Mısır: Dârü ihyâi’l-kütübî’l-Arabiyye, 1387/1967), I, 468; Takıyyüddîn b. Abdülkadîr et-Temîmiddârî el-Gazzî, *et-Tabakâti’s-seniyye fi terâcimi’l-Hanefiyye* [thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv], (Kahire 1390/1980), I, 300; Ebu’l-Hasenât Muhammed b. Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü’l-behiyye fi*

hakkında geniş bilgi bulunmamaktadır.

Küçük yaşlarda Suruç'tan ayrılan Serûcî önce Şam'a oradan da Mısır'a geçti.⁴ Tahsil hayatını Kahire'de tamamladıktan⁵ sonra medreselerde ders vermeye başladı. Zekâsı ve fıkhi mezheplere hâkimiyeti ile dönemin idarecilerinin dikkatini çekti. Kadı Mu'izzü'd-Dîn Nu'mân b. El-Hasan b. Yusuf el-Hatîbî'nin vefatından sonra, 691 (1292) veya 692 (1293)⁶ yılı şaban ayında Kahire'de Hanefilerin Kadı'l-Kudâtlığına tayin edildi. Memlûk sultanları Halil b. Kalavun, Muhammed b. Kalavun ve Adil Ketboğa zamanlarında bu görevi sürdürdü.⁷ 696 (1297) yılında Sultan Mansur Lâcin (v. 699/1299) döneminde bu görevden alındı. Yerine yirmi yıldan fazla Malatya ve Şam kadılığı yapmış olan Hüsâmüddîn Hasan b. Ahmed b. el-Hasan er-Râzî' (631-699/1233-1299)⁸ getirildi.⁹

698 (1298) yılı zilhicce ayının başlarında Lâcin'in öldürülmesinden sonra Emîr Baybars el-Câşengir'in desteğiyle Hüsâmüddîn'in yerine Mısır ve Kahire Kadı'l-Kudâtlığı görevine tekrar iade edildi. Bu görevine Sultan Nâsır'ın Kerek'ten gelerek yönetimi yeniden ele geçirmesine kadar devam etti. Daha sonra Sultan Nâsır tarafından Câşengir yönetimine destek oldukları için diğer kadılarla beraber 710 (1310) yılı rebiülahir ayının dördüncü günü bu görevden azledildi,¹⁰ bundan çok müteessir oldu. Kendisinden sonra kadılık görevini üstlenen Şemsüddîn Muhammed b. Osman b. Ebu'l-Hasan b. Abdülvehhab el-Harîri (653-728/1255-1327)¹¹ de onun hakkında kötü

Terâcimi'l-Hanefiyye, (Beyrut: Dârü'l-marife, tsz.), 13; Ebu'l-Mehâsin, *el-Menhelü's-sâfi*, I, 201.

⁴ Zirikli *A'lam*, I, 86.

⁵ Ahmet Özel, "Serûcî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXVI, 572.

⁶ Takiyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir el-Hüseynî el-Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk* [thk. Ahmed Abdülkâdir 'Atâ], (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1418/1997), II, 241; Ebu'l-Mehâsin, Cemâlüddîn Yusuf b. Tağrî Berdî b. Abdillâh ez-Zâhirî, *en-Nücümü'z-zâhire fi Mulûki Mısır ve'l-Kahire*, (Mısır: Dârü'l-kütüb, tsz.), VII, 128.

⁷ Özel, *Serûcî*, 572.

⁸ Bkz. Kureşi, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, II, 40.

⁹ Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr el-Kureşî, *el-Bidâye ve'n-nihâye* [thk. Abdullâh b. Abdülmuhsîn et-Türkî], (Dârü Hicr, 1424/2003), XVII, 702; Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi A'yâni'l-mietî's-sâmine* [nşr. thk. Muhammed Abdülmüid Hân], (Haydarâbâd: Dâiretü'l-maarif el-'Usmâniyye, 1392/1972), I, 103, 104; Ebu'l-Mehâsin, *el-Menhelü's-sâfi*, V, 390; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, II, 184; Temîmiddârî, *Tabakâtü's-seniyye*, I, 301.

¹⁰ Ebu'l-Mehâsin, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 129; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, II, 184.

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Kureşi, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, III, 250.

düşünüyordu. Ders vermesine engel oldu, yanındaki her şeye el koydu. Hatta ikamet etmek istediği Sâlihiyye medresesinden ve oraya bağlı evden onu zorla çıkardı. Sıkıntısı daha da arttı, hastalandı ve aynı yıl recep (veya rebiülahir¹²) ayının yirmi ikisi Perşembe günü 73 yaşında *Kahire*'de Suyûfiye medresesinde vefat etti.¹³ Namazını Şafiî kadî'l-kudâtlığını üstlenen Bedreddîn Muhammed b. Cemâ'a kıldırıldı. O da azledilenler arasındaydı. Cenazesinde onu seven gayet kalabalık bir cemaat toplandı.¹⁴ Aynı gün *Karafe* kabristanında İmam-ı Şâfiî'nin kabri yanına defnolundu.¹⁵

Makamın hakkını veren, cesur aynı zamanda adaletli ve her kesimin takdirini kazanan bir kadıydı. Görev yaptığı sürece rüşvet aldığı ve hediye kabul ettiği; görevini yaparken makam ve mevki sahiplerinden çekindiği, melik ve emirlerin etkisinde kaldığı görülmemiştir.¹⁶ Bir dava esnasında emirlerin müdahalesinden rahatsız olarak “*sen ve görevin benim iki dudağım arasında! Hükmüm makamına müdahale etme hakkınız yoktur*” diye çıktığı rivayet edilir.¹⁷ Bu nedenle kadılık görevinden azledildiği sırada, devlet ricalinden kendisine destek olacak kimse bulunmamıştır.¹⁸

Hafız Zehebî, *Zeylû Târihi'l-İslâm*'da: onun hakkında “İmam, eşsiz bir âlim, Kâdı, mezhebin ileri gelenlerinden Ahmed b. İbrahim b. Abdülğanî es-Serûcî'nin faydalı tasnifleri vardır. Zeki fakihlerden birisi idi, eserleri de buna delalet etmektedir. Sultan, onu, kadılık görevinde bir eksikliği bulunduğu için görevden almadı. Aksine, sadece Câşengîr döneminde görevde bulunduğu için azletti.

¹² Şemseddîn ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kâymâz ez-Zehebî, *el-İber fi haberi men guber [thk. Ebû Hâcir Muhammed es-Sâid Besyûnî Zeglûl]*, (Beirut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, tsz.), IV, 24; Ebû Muhammed Afîfeddîn Abdullâh b. Es'ad b. Ali b. Süleymân el-Yâfi'î, *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yekzân fi ma'rifeti mâ yû'teberü min havâdisi'z-zamân*, (Beirut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1417/1997), IV, 186; Ebu'l-Mehâsin, *el-Menhelü's-sâfi*, I, 203; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 468; Ebu'l-Felâh, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb [thk. Mahmûd el-Arnâvût]*, (Dimeşk Dârü İbni Kesîr, 1406/1986), VIII, 44.

¹³ Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-Mülûk*, II, 315; Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 104; Askalânî, *Ref'ü'l-İsr*, I, 41; İbn Aybek, *A'yânü'l-'asr*, I, 160-161; İbn Kutuboğa, *Tâcü't-terâcim*, I, 108; Ebu'l-Mehâsin, *en-Nücumü'z-zâhire*, IX, 212; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 13.

¹⁴ Ebu'l-Mehâsin, *el-Menhelü's-sâfi*, I, 204.

¹⁵ Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-Mülûk*, II, 455; Ebu'l-Mehâsin, *el-Menhelü's-sâfi*, I, 205; V, 390; Zirikli, *A'lam*, I, 86; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XVIII, 107; Kureşi, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, I, 123.

¹⁶ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 104; İbn Aybek, *A'yânü'l-'asr*, I, 160.

¹⁷ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 105.

¹⁸ Askalânî, *Ref'ü'l-İsr*, I, 41; Temîmiddârî, *Tabakâtü's-seniyye*, I, 301.

Alicenap, vakur ve hayrı çok idi” demektedir.¹⁹

II. İlmî Kişiliği

Tahsil hayatında akli ve nakli ilimleri iyi bir şekilde öğrenip dönemin önde gelen âlimlerinden olan Serûcî, Fıkıh ilminde özellikle hilaf ilmi ile usûl, hadis ve nahiv konularında da geniş bilgi sahibiydi.²⁰ Fıkıh mezheplerini çok iyi bilirdi. Hanefilerin İmamı ve Kadısı olarak bilindiği gibi, tefsir, kalam, kıraat ve Arap dili ve edebiyatı alanındaki bilgisiyle de tanındı.²¹

İlmî birikiminde araştırmacı ve meraklı bir karaktere sahip olmasının etkisi büyüktür. Ulaşabildiği eserlerden faydalanması yanında, o konuda bilgi sahibi olan kimselerle de irtibata geçmiş onlara sorular sormuştur. Bilgisi olanlarla bizzat görüştüğü gibi dönemin şartlarında mektup veya elçiyle dahi görüş alışverişinde bulunmuştur. Bu duruma, tefsir konusunda öğrenmek istediği bazı konuları Ebu Hayyân el-Endülüsî’ye (v. 745/1344) mektupla sorması ve onun da aynı şekilde cevaplar vermesi örnek olarak gösterilebilir.²²

Önceleri Hanbeli mezhebinde idi, bu mezhepte yeterli bir fıkhi birikime sahipti, hatta mezhebin önemli eserlerinden *el-Mukni’* isimli kitabı ezberlemişti. Sonra Hanefi mezhebine geçerek bu mezhebin fikhını öğrendi ve *el-Hidâye* kitabını ezberledi.²³ Bu kitabı kendisine temel alan Serûcî, konuları üzerinde derinlemesine çalışmalar yaptı, hadisçi yönünün etkisiyle kaynaklarını tetkik etti. Konusunda uzmanlaşınca kadılık görevine ve mezhepte fetva makamına geldi. Görev süresince kendisine intikal eden adli problemlere bakarken, aynı zamanda Sâlihiyye, Nâsiriyye, Sûyûfiyye,²⁴ Erkesiye medreselerinde ve Tolonoğlu Camii’nde²⁵ dersler verdi. İyi bir öğretmendi, İslam ülkesinin her tarafından gelen pek çok talebe yetiştirdi, başta *Hidâye* şerhi olmak üzere birçok eser yazdı.²⁶

¹⁹ Ebu’l-Mehâsin, *el-Menhelü’s-sâfi*, I, 203.

²⁰ Askalanî, *Ref’ü’l-isr*, I, 41; Temîmiddârî, *Tabakâtü’s-seniyye*, I, 300; Leknevî, *el-Fevâidü’l-behiyye*, 13.

²¹ Özel, *Serûcî*, 572.

²² Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân Esîrüddîn el-Endülüsî, *el-Bahrü’l-muhîr fi’t-tefsîr [thk. Sıdkı Muhammed Cemîl]*, (Beyrut Dârü’l-fikr, 1420/1999), III, 99.

²³ Askalanî, *Ref’ü’l-isr*, I, 41; Temîmiddârî, *Tabakâtü’s-seniyye*, I, 300.

²⁴ Askalanî, *ed-Dürerü’l-kâmine*, I, 104.

²⁵ İbn Aybek, *A’yânü’l-asr*, I, 160.

²⁶ Leknevî, *el-Fevâidü’l-behiyye*, 13.

Fıkıh ilminde senedi (icazet zinciri): İmam Ebû Rebî' Sadrüddîn Süleyman, Şeyh Cemâlüddîn Mahmûd el-Hasîrî, İmam Fahrüddîn el-Hasen b. Mansûr Kâdihân, İmam Zahîrüddîn el-Hasen b. Ali b. Abdülazîz el-Mergînânî, İmam Sirâcü'l-eimme Burhânüddîn Abdülazîz b. Mâze ve Şemsüddîn Mahmûd ceddü Kâdihân, Şemsü'l-eime es-Serahsî, İmam ebû Muhammed Abdülazîz el-Halvânî, Ebu Ali el-Hasen b. Hadir en-Nesefî, İmam ebû Bekr Muhammed b. el-Fadl el-Buhârî, İmam ebû Abdillâh b. ebu Hafs, babası ebû Hafs el-Kebîr, Muhammed b. el-Hasan, İmam-ı Azam ebû Hanîfe Numan b. Sâbit şeklindedir.²⁷

A. Hocaları

Muhammed b. ebi'l-Hattâb b. Dihye,²⁸ İbrâhim b. Berekât b. Ebu'l-Fadl Ebû İshâk es-Sûfî b. Kureyşe (648-740/1250-1339),²⁹ Muvaffaküddîn b. Tacüddîn es-Sâ'dî (v. 739/1338),³⁰ Ebû Bekr b. İsmâîl b. Abdülazîz Mecdüddîn es-Senkülûnî (670-740/1271-1339),³¹ Nureddîn b. Kureyş Ebu'l-Hasen b. el-Muhaddîs Taceddîn el-Mahzûmî (652-732/1254-1331),³² Cemâleddîn Yûsuf b. Abdirrahmân Ebu'l-Haccâc el-Mezzî b. ez-Zekî el-Kudâ'î (654-742/1256-1341)³³ gibi âlimlerden hadis dinledi.

Hadis aldığı hocaları yanında özellikle Ebu Rebî' Sadreddîn Süleymân b. ebi'l-Izz Vüheyb (v. 677/1278),³⁴ Ebû Abdillâh Sadrüddîn Muhammed b. Abbâd b. Melik Dâd el-Hilâtî (v. 652/1254)³⁵ ile Necmeddîn Ali b. Ebî Tâhir İshak b. Ali b. Yahyâ'nın (v. 711/1311) talebesi³⁶ ve aynı zamanda damadı³⁷ olan Serûcî devrinin diğer ileri gelen âlimlerinden de fıkıh öğrendi.

²⁷ Ebu'l-Mehâsin, *el-Menhelü's-sâfi*, I, 202-203; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, I, 125-126.

²⁸ Askalanî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 104; Askalanî, *Ref'ü'l-isr*, I, 41; Temîmiddârî, *Tabakâtü's-seniyye*, I, 301.

²⁹ Ebu'l-Mehâsin, *el-Menhelü's-sâfi*, I, 58; İbn Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, V, 222.

³⁰ İbn Aybek, *A'yânü'l-asr*, I, 166.

³¹ İbn Aybek, *A'yânü'l-asr*, I, 719; Salâheddîn Halîl İbn Aybekes-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât [thk. Ahmed el-Arnâvût, Türkî Mustafa]*, (Beyrut: Darü ihyâ't-türâsî'l-Arabî, 1420/2000), X, 142.

³² İbn Aybek, *A'yânü'l-asr*, III, 296.

³³ İbn Aybek, *A'yânü'l-asr*, V, 652; İbn Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XXIX, 109.

³⁴ Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 468.

³⁵ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 13; Cengiz Kallek, "Hilâtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XVII, 321.

³⁶ Ebu'l-Mehâsin, *el-Menhelü's-sâfi*, I, 201; İbn Kutuboğa, *Tâcü't-Terâcim*, I, 107.

³⁷ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, I, 123; Temîmiddârî, *Tabakâtü's-seniyye*, I, 300.

B. Talebeleri

El-Muhyî's-Sincârî (v. 710/1310 sonrası),³⁸ Muhyiddin Yahya b. Süleyman b. Ali er-Rûmî el-Erzencânî (665-728/1266-1327),³⁹ Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. İshâk b. İbrâhîm b. Muhassin er-Ruhâvî el-Ca'berî (v. 735/1334),⁴⁰ Ali b. Bilbân Ebu'l-Hasen Alâüddîn el-Fârisî el-Mısırî (675-739/1276-1338),⁴¹ İbn Abdilhak Burhânüddîn b. Kemâlüddîn el-Vâsiti (669-744/1270-1343),⁴² Hatib ebû Abdillah Muhammed b. Abdülmü'ti b. Sâlim(669-765/1270-1363),⁴³ Tâceddîn ebû Muhammed Ahmed b. Abdülkadîr b. Ahmed b. Mektûm b. Ahmed b. Muhammed b. Süleym b. Muhammed el-Kaysî el-Hanefî en-Nahvî (682-749/1283-1348),⁴⁴ Fahreddin Osman b. İbrâhîm et-Türkmânî (v. 731/1330) ile oğulları Alâeddin İbnü't-Türkmânî (v. 750/1349) ve Tâceddin Ahmed b. Osman İbnü't-Türkmânî (681-744/1282-1343)⁴⁵ gibi fıkıh âlimlerini yetiştirdi. İyi bir eğitimci olan Serûcî, talebelerini her konuda etkilemiş, aralarında kendisi gibi kâdi'l-kudâtlık yapanlar ve başta Hidâye şerhleri olmak üzere önemli eserler verenler bulunmaktadır.

C. Eserleri

Şerhü'l-Hidâye: Hanefi mezhebinde önemli yere sahip Burhanüddîn el-Merğînânî'nin (v. 593/1196) *el-Hidâye* isimli eseri üzerine yazılan ilk mufassal şerh olarak bilinir. Musannifin en önemli eseridir. "*el-Ğâye*" diye isimlendirdiği, fûru konularını oldukça geniş bir şekilde açıkladığı bu eser üzerinde uzun zaman çalışmıştır.⁴⁶ Kitabü'l-Eymân'a kadar olan bölümlerin şerh edildiği ve sekiz ciltten

³⁸ Kureşi, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, IV, 435.

³⁹ Kureşi, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, III, 589.

⁴⁰ Kureşi, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, III, 619.

⁴¹ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmîne*, IV, 37; İbn Aybek, *A'yânü'l-'asr*, III, 312; Takiyyüddîn Muhammed b. Hecriş İbn Rafî'es-Sülâmî, *el-Vefeyât [thk.Sâlih Mehdi Abbâs, Beşâr 'Avâd Ma'rûf]*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1402/1981), I, 280; Kureşi, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, II, 548; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 468.

⁴² Askalânî, *Ref'ü'l-isr*, I, 32.

⁴³ Kureşi, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, III, 238.

⁴⁴ Celâleddîn, Bedrürrahmân b. ebî Bekr es-Süyûtî, *Bügyetü'l-vü'ât fî tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nühât [thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm]*, (Sayda el-Mektebetü'l-Asriyye, tsz.), I, 326; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VIII, 273.

⁴⁵ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*,13; Özel, *Serûcî*, 572-573.

⁴⁶ Ebu'l-Mehâsin, *el-Menhelî's-sâfi*, I, 205; İbn Aybek, *A'yânü'l-'asr*, I, 160; Kureşi, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, I, 124.

oluşan bu eser tamamlanmamıştır.⁴⁷ Eserde özellikle kaynak Hadisler tahrîc edilerek değerlendirilmiş, sahih ve zayıf olanlar tespit edilmiş,⁴⁸ konular nakli deliller ve akli şahitler ile desteklenmiş,⁴⁹ ayrıca illetler ortaya konulmaya çalışılmıştır.⁵⁰

Kadı Ebu's-Sa'âdât Sa'düddîn Sa'd b. Muhammed b. Abdullah b. ed-Deyrî (v. 768/1463) tarafından yarım kalan bu eser üzerine, musannıfın usulüne bağlı kalınarak Kitabü'l-Eymân'dan Kitâbü's-Siyer Bâbü'l-Mürted'e kadar, *Tekmiletü Şerhi'l-Hidâye li's-Serûcî* (*Tekmilü Şerhi's-Serûcî ale'l-Hidâye*⁵¹) isimli altı ciltlik gayet geniş bir tekmile yazılmıştır.⁵²

Tekmilesiyle birlikte on dört büyük ciltten oluşan bu eserin, muhtemelen geniş hacimli olmasından dolayı matbu nüshası bulunmamakta, kütüphanelerimizde eksik ve tam birçok el yazma nüshaları bulunmaktadır.⁵³

Bu eser, yazıldığı dönemden itibaren İslâm hukukunda muteber kaynaklar arasında yer almış, ulema tarafından çok beğenilmiş, medreselerde okunmuş, birçok müellifi etkilemiştir. Bu nedenle kendisinden sonra yazılan Fıkıh, Tefsir ve Hadis şerhlerinde kendisine atıflar yapılmıştır. Özellikle Hanefî fıkında önemli yere sahip Fethü'l-Kadîr,⁵⁴ *Tebyînü'l-Hakâik Şerhü Kenzî'd-Dekâik haşiyesi eş-Şelebî* (*eş-Şilbî*),⁵⁵ *el-Binâye Şerhü'l-Hidâye*,⁵⁶ *Dürerü'l-Hükkâm Şerhü*

⁴⁷ Ebu'l-Mehâsin, *en-Nüccümü'z-zâhire*, IX, 212; İbn Kutuboğa, *Tâcü't-Terâcim*, I, 108; Zirikli, *A'lam*, I, 86; Ömer b. Rızâ b. Muhammed Râgıb b. Abdülgani Kehhâle ed-Dimeşkî, *Mu'cemü'l-müellifin*, (Beyrut: Darü ihyâi türâsi'l-Arabî, tsz.), I, 140; İsmâil b. Muhammed Emin b. Mîr Selîm el-Bâbânî el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-arifin Esmâü'l-müellifin ve Asârü'l-musannifin*, (Beyrut Darü ihyâi't-türâsi'l-Arabî, tsz.), I, 104.

⁴⁸ Ahmet Özel, "Kuresî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXVI,441.

⁴⁹ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 13.

⁵⁰ Askalanî, *Ref'ü'l-isr*, I, 41; Temîmiddârî, *Tabakâtü's-seniyye*, I, 301.

⁵¹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, IX, 303.

⁵² Şemseddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdürrahmân b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Osmân b. Muhammed es-Sehâvî, *ed-Davü'l-lâmi' li ehli'l-karnî't-tâsi'*, (Beyrut Dârü mektebeti'l-hayât, tsz.), III, 252; Hâcî Halîfe, Mustafa b. Abdullâh Kâtip Celebî, *Keşfü'z-zünûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, (Beyrut: Darü ihyâi't-türâsi'l-Arabî, tsz.), II, 202.

⁵³ Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, nr. 530-535; Carullah Efendi, nr. 785-796; Kadızâde Mehmed, nr. 196, 199, 200, 201; Karaçelebizâde, nr. 164, 172, 173, 202; Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 hk 586; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 hk 1305, 19 hk 1338.

⁵⁴ Bkz. Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid ibnü'l-Hümâm es-Sivâsî, *Fethü'l-kadîr*, (Beyrut Dârü'l-fikr, tsz.), I, 167, 353; II, 457; III, 173; IV, 151, 183, 338.

⁵⁵ Bkz. Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Yunus b. İsmâil b. Yunus eş-Şelebî, *Hâşiyetü'ş-Şelebî*, (Fahreddîn Osmân b. Ali b. Mihcen el-Bârî'î ez-Zeylaî,

Ğureri'l-Ahkâm,⁵⁷ el-Bahrü'r-Râik Şerhü Kenzi'd-Dekâik,⁵⁸ el-Fetâvâ'l-Hindîye⁵⁹ ve Reddû'l-Muhtâr'ın⁶⁰ da kaynakları arasındadır.

Kitâbü Edebi'l-Kadâ: İslâm muhakeme hukuku: kadı, yargılama usulü ve ifta konularının ele alındığı bir eserdir. Serûcî'nin bir kısmı günümüze ulaşmayan 128 kaynaktan faydalanarak kaleme aldığı bu çalışma, Hanefî mezhebinde yargı hukukuyla ilgili muteber bir eser olup kaynaklarının çokluğu yanında müellifin bizzat kadılık yapmış olması bakımından da önem taşır. Fasil adı verilen, konu birliği bakımından yer yer irtibatsızlıkların görüldüğü başlıklar altında, kısa hükümler şeklinde düzenlenen kitapta delillere yer verilmemiştir.⁶¹ Sıdkî b. Muhammed'in dört nüshasına dayanarak yapmış olduğu tahkikiyle basılmıştır.⁶² Leknevî ve İsmâil el-Bâbânî, bu eserin ismini *EdEbu'l-Kâdî* olarak kaydetmekte,⁶³ bu isimle el yazma nüshaları da bulunmaktadır.⁶⁴

*Menâsik*⁶⁵ (*Menâsikü'l-Hac*⁶⁶): Harem bölgesini ve Hac ibadetini

Tebyînü'l-hakâik şerhü Kenzi'd-dekâik hamisinde), (Darü'l-kitâbi'l-İslâmî, tsz.), I, 7, 64, 97, 98, 104, 105, 157, 159, 163, 181, 184, 201, 202, 204, 224, 226, 264, 280, 284, 289, 290, 292, 300, 306, 315, 339; II, 13, 16, 18, 20, 23, 28, 31, 70, 98, 108, 109, 110, 113, 115, 123, 125, 129, 134, 136, 137, 153, 157, 202, 203, 208; III, 33, 60, 211.

⁵⁶ Bkz. Bedreddîn ebü Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsa b. Ahmed b. Hüseyin el-Aynî el-Ayntâbî, *el-Binâye şerhü'l-Hidâye*, (Beyrut Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1420/2000); El-Mektebetü's-Şamile programı ile bu eser üzerinde yapmış olduğumuz taramada "es-Serûcî" kelimesine 166 yerde atıf yapıldığını tespit ettik.

⁵⁷ Bkz. Muhammed b. Ferâmiz b. Ali Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükâm şerhü Gureri'l-ahkâm*, (Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabî, tsz.), I, 20, 28, 44, 69, 91, 189.

⁵⁸ Bkz. Zeyneddîn b. İbrâhim b. Muhammed İbn Nuceym el-Mısrî, *el-Bahrü'r-râik şerhü Kenzi'd-dekâik*, et-Tûrî, Muhammed b. Hüseyin b. Ali, *Tekmiletü'l-Bahrî'r-râik*, (Darü'l-kitâbi'l-İslâmî, tsz.), I, 105, 208, 257, 352, 397; II, 22, 47, 144, 244, 250, 351, 357, 359, 360, 396; III, 16, 62, 312, 136, 294; IV, 49, 50, 114, 233.

⁵⁹ Bkz. *el-Fetâvâ'l-Hindîye*, (Beyrut Dârü'l-fıkr, tsz.), El-Mektebetü's-Şamile programı ile bu eser üzerinde yapmış olduğumuz taramada "*Gâyetü's-Serûcî*" kitabına 177 yerde atıf yapıldığını tespit ettik.

⁶⁰ Bkz. Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz İbn Abidîned-Dimeşkî, *Reddû'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*, (Beyrut: Dârü'l-fıkr, 1412/1992), I, 225, 233, 510, 608, 640, 659; II, 39, 153, 197, 202, 296, 300, 314, 343, 440, 492, 494, 500, 514, 517, 581, 592, 598, 600; III, 77, 230, 253, 392, 393, 415, 432, 473, 545; VI, 128.

⁶¹ Özel, *Serûcî*, 573.

⁶² Şemsüddîn Ahmed b. İbrahim es-Serûcî, *Kitâbü Edebi'l-Kadâ [thk. Sıdkî b. Muhammed]*, (Beyrut: Dârü'l-Beşâir'il-İslâmiyye, 1418/1997).

⁶³ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*,13; Bâbânî, *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 104.

⁶⁴ Bkz. Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi Eski Eserler Kütüphanesi eki 1372.

⁶⁵ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*,13; Hacı Halife, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1831.

⁶⁶ Bâbânî, *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 104.

konu alan bir eserdir. *Sübülü'l-Hüda*,⁶⁷ *Tarihü'l-Hamîs*,⁶⁸ ve *Şifâü'l-Garrâ*⁶⁹ isimli eserlerde kaynak olarak zikredilir. Hacı Halife, Serûci'nin Hidâye şerhinin Kitabü'l-Hac bölümünün Yusuf b. İbrâhim el-Hanefî el-Vânûğî (v. 838/1434) tarafından *Kifâyetü'n-Nâsik fi'l-Menâsik* isimli bir ihtisârı bulunduğunu söyler.⁷⁰ İki eserin aynı eser olup olmadığını tespit edemedik.

Er-Red ala İbni Teymiye: Takiyyüddîn ibn Teymiye'nin (ö. 728/1328) kelim konularındaki bazı görüşlerine karşı yazmış olduğu bir Reddiye'dir.⁷¹ Edebi dairesinde, ilmi bir üslup ile tasnif edilmiş, konuları sağlam temellere dayanır.⁷² Bu eser İbn Teymiye'ye ulaştıncaya, eleştirileri ciddiye almış ve bu esere karşı cevap niteliğinde birkaç ciltten oluşan bir reddiye yazmıştır.⁷³

Er-Risâle fî ekli hükmî luhûmî'l-hayl:⁷⁴ Ebu Hayyân el-Endülüsî el-Bahrî'l-Muhît isimli tefsirinde bu eserden bahsetmektedir.⁷⁵ Serûci ile Şâfiî fakihi Necmeddin İbnü'r-Rif'a el-Ensârî arasında at etinin yenilip yenilmesi konusunda geçen münazaralar vesilesiyle kaleme alınmış olmalıdır.⁷⁶ Basılmamıştır, el yazma nüshaları bulunmaktadır.⁷⁷

Nefehâtü'n-nesemât fî Vusûli ihdâi's-sevâbi li'l-emoât:⁷⁸ Vefat eden kimseler için yapılan hayırların onlara ulaştığını ispat için kaleme alınan bu eser, Ebu Abdurrahmân Şevket b. Rıfî Şehâltuğ tarafından *Mecmu' fîhi Resâilün fî hükmî ihdâi sevâbi kırâeti'l-Kur'an li'l-emoât* isimli

⁶⁷ Bkz. Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd* [thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Mu'avvid], (Beyrut Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1414/1993), II, 145; X, 301.

⁶⁸ Bkz. Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan Diyârbekrî, *Târihi'l-hamîs fî ahvâli enfesi'n-nefis*, (Beyrut Dârü sâdir, tsz.), I, 91, 122, 123.

⁶⁹ Bkz. ebû Tayyib, Muhammed b. Ahmed b. Ali Takiyyüddîn el-Mekkî, *Şifâü'l-garâm bi ahbâri beledi'l-Harâm*, (Beyrut Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1421/2000), I, 80.

⁷⁰ Hacı Halife, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1501.

⁷¹ Ebu'l-Mehâsin, *en-Nücümü'z-zâhire*, IX, 212; Zirikli, *A'lam*, I, 86; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, I, 140;

⁷² Temîmiddârî, *Tabakâtü's-seniyye*, I, 301.

⁷³ Askalanî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 104; Askalanî, *Ref'ü'l-isr*, I, 42; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XVIII, 107.

⁷⁴ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 13.

⁷⁵ Ebu Hayyân el-Endülüsî, *el-Bahrü'l-muhît*, IV, 675.

⁷⁶ Özel, *Serûci*, 573.

⁷⁷ Bkz. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 hk 1122/19; Dârü'l-Kütübî'z-Zâhiriyye, 2663 numarada *Risâle fî kerâheti ekli lahmî'l-hayl* adıyla bir nüshası bulunmaktadır.

⁷⁸ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 13; Bâbânî, *Hediyyetü'l-Arifîn*, I, 104.

eser içerisinde (s. 281-297 arası) basılmıştır.⁷⁹

Tuhfetü'l-Ashâb ve Nüzhetü zevi'l-elbâb:⁸⁰ İlim, âdâb, gençlik, hükümdarlar, valiler, mektuplar, yazışmalar ve tarihle ilgili konuları içerir.⁸¹ Ziriklî'nin kaydettiğine göre Bağdât vakıfları hakkında yazmış olduğu bir eserdir.⁸² Basılmamıştır, Süleymaniye Kütüphanesinde el yazma nüshaları bulunmaktadır.⁸³

El-Müntehâbü's-Süleymânî: Hocası Süleyman b. Vüheyb'in, Muammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye ait *el-Câmiü'l-Kebîr*'le ilgili *el-Veczû'l-câmi li-mesâilî'l-câmi* adlı eserinin muhtasarıdır.⁸⁴ El yazma nüshası bulunmaktadır.⁸⁵

El-Hucetü'l-vâdiha fî enne'l-Besmelete leyset mine'l-Fâtîha:⁸⁶ Hanefi mezhebinin görüşünü yansıtan, Bismelenin Fatiha suresinden bir ayet olmadığını ispat için yazılmış bir risaledir, basılmamıştır.

El-Fetâvâ's-Serûciyye:⁸⁷ Serûcî'nin kendisine sorulan fıkhi konulara vermiş olduğu fetvaların toplandığı bir esedir.

Ayrıca Kufevî tarafından *A'lâmü'l-ahyâr* isimli el yazma eserde es-Serûcî'ye ait *Şerhü'l-Kudûrî* isimli bir eserlerinin de bulunduğu belirtilmiştir. Musannıf bu eseri, *el-Cevâhir*'in bir nüshasının hamisinde gördüğünü, 50 cüz olduğunu, Serûcî'nin bu eseri de tamamlayamadan 49. cüzde vefat ettiğini zikreder.⁸⁸

Sonuç ve Değerlendirme

Fıkıh, Hadis ve diğer İslâmî ilimlerde geniş bir bilgi birikimine sahip olan Serûcî zamanın önde gelenlerinden fıkıh âlimlerindedir. Dört mezhebin fûru konularına hâkim olduğu gibi hilaf ilmi konusunda da bilgi sahibidir.

⁷⁹ Bkz. Ebu Abdurrahmân Şevket b. Rıfki Şehâltuğ, *Mecmu' fihî Resâilün fî hükmi ihdâi sevâbi kırâeti'l-Kur'an li'l-emvât*, (Dârü'l-eseriyye, 1430/2009). Ayrıca Burdur İl Halk Kütüphanesinde 15 hk 1322/7 numara ile kayıtlı bir el yazma nüshası bulunmaktadır.

⁸⁰ Hacı Halife, *Keşfü'z-zünûn*, I, 362; Bâbânî, *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 104.

⁸¹ Özel, *Serûcî*, 573.

⁸² Zirikli, *A'lam*, I, 86.

⁸³ Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1139; Esad Efendi, nr. 2536; Âtîf Efendi Ktp., nr. 2012.

⁸⁴ Özel, *Serûcî*, 573.

⁸⁵ Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah Efendi, nr. 903.

⁸⁶ Hacı Halife, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 631; Bâbânî, *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 104.

⁸⁷ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 13; Bâbânî, *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 104.

⁸⁸ Muhakkık Abdü'l-Fettah Muhammed el-Hulv, Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudiyye*, I, 124-125, 11 numaralı dipnot.

Memlukler döneminde uzun süre *Mısır* ve *Kahire* Hanefi Kâdi'l-Kudâtlığı görevini üstlenmiş, birçok eser yazmış, pek çok talebe yetiştirmiştir.

Eserleri arasında özellikle *Hidâye* üzerine yazmış olduğu *el-Ğâye* isimli mufassal şerh ile tanınmıştır. Eserde hadisler tahric edilmiş, illetler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu eseriyle kendisinden sonra birçok müellifi etkilemiş, özellikle Hanefi mezhebinde muteber birçok esere kaynaklık etmiştir.

Kadılık görevi yaptığı sürece verdiği fetvaları topladığı *el-Fetâvâ's-Serûciyye* ve yaşamış olduğu tecrübeler yanında birçok kaynaktan istifade ederek hazırlamış olduğu *Kitâbü Edebi'l-Kadâ* isimli eseriyle de İslâm muhakeme hukuku konusunda kendisinden sonra gelecek kadı ve müftülere yol göstermiştir.

Kütüphanelerimizde birçoğu el yazması şeklinde bulunan eserlerinin, araştırmacılar tarafından gün ışığına çıkarılarak yayınlanması ilim dünyasına katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer (v. 852/1448). *ed-Dürerü'l-kâmine fî A'yâni'l-mieti's-sâmine* (nşr. thk. Muhammed Abdülmüîd Hân). I-IV. Haydarâbâd: Dâiretü'l-maarif el-'Usmâniyye, 1392/1972.
- -----, *Ref'u'l-isr an Kudâti Mısır* (thk. Ali Muhammed Ömer). Kahire: Mektebetü'l-hâncî, 1418/1998.
- Aynî, Bedreddîn ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsa b. Ahmed b. Hüseyin el-Ayntâbî (v. 855/1451). *el-Binâye şerhü'l-Hidâye*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1420/2000.
- Bâbânî, İsmâîl b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bağdâdî (/1839-1920). *Hedîyyetü'l-ârifîn Esmâü'l-müellifîn ve Asârü'l-musannifîn*. Beyrut: Darü ihyâi't-türâsi'l-Arabî, tsz.
- Brockelmann, C. *Geschichte der Arabischen Literatur*. Leiden: 1943-1649.
- -----, *Supplementband*. Leiden: 1937-1642.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan (v. 966/1558). *Târîhü'l-hamîs fî ahvâli enfesi'n-nefis*. Beyrut :Dârü sâdır, tsz.
- Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân Esîrüddîn el-Endülüsî (v. 745/1344). *el-Bahrü'l-muhît fi't-tefsîr* (thk. Sıdkî Muhammed Cemîl). Beyrut: Dârü'l-fikr, 1420/1999.
- Ebu'l-Mehâsin, Cemâlüddîn Yusuf b. Tağrî Berdî b. Abdillâh ez-Zâhirî (v. 874/1469). *el-Mehelü's-sâfî ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfî* (thk. Muhammed Muhammed Emîn). Mısır tsz.
- -----, *en-Nücümü'z-zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kahire*. Mısır: Dârü'l-kütüb, tsz.
- *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*. Nizâmüddîn el-Belhî başkanlığında heyet. I-VI. Beyrut: Dârü'l-fikr, tsz.
- Hâcî Halîfe, Mustafa b. Abdullâh Kâtip Celebî (v. 1067/1656). *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Darü ihyâi't-türâsi'l-Arabî, tsz.
- İbn Abidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dimeşkî (v. 1252/1836). *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürr'il-muhtâr*. I-VI. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1412/1992.
- İbn Aybek, Salâheddîn Halîl es-Safedî (v. 764/1362). *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* [thk. Ahmed el-Arnâvût, Türkî Mustafa]. I-XXIX. Beyrut: Darü ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1420/2000.

• -----, *A'yânü'l-'asr ve A'vânü'n-nasr* [thk. Ali Ebu Zeyd, Nebîl Ebu 'Aşeme, Muhammed Mûîd, Mahmud Salim Muhammed. I-V. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1418/1998.

• İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer el-Kureşî (v. 774/1372). *el-Bidâye ve'n-nihâye* [thk. Abdullâh b. Abdülmuhşîn et-Türkî]. I-XXI. Dârü Hicr, 1424/2003.

• İbn Kutluboğa, Zeynüddîn Ebu'l-Adl Kâsım (v. 879/1474). *Tâcü't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye* [thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf]. I-III. Dimeşk: Darü'l-kalem, 1413/1992.

• İbn Nâsirüddîn, Şemseddîn Muhammed b. Abdillâh (ebî Bekr) b. Muhammed b. Ahmed b. Mücâhid el-Kaysî, (v. 842/1438). *Tavdihü'l-müştebeh fî zabti esmâ'r-ruvât ve ensâbihim ve elkâbihim ve künâhüm* [thk. Muhammed Nu'âyım el-'Urkusûsî]. I-X. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993.

• İbn Nuceym, Zeyneddîn b. İbrâhim b. Muhammed el-Mısırî (v. 970/1562). *el-Bahrü'r-râik şerhü Kenzi'd-dekâik*, et-Tûrî, Muhammed b. hüseyin b. Ali (v. 1138/1725), *Tekmiletü'l-Bahrî'r-râik*. Darü'l-kitâbi'l-İslâmî, tsz.

• İbn Rafî', Takiyyüddîn Muhammed b. Hecris es-Sülâmî (v. 774/1372). *el-Vefeyât* [thk. Sâlih Mehdî Abbâs, Beşâr 'Avâd Ma'rûf]. I-II. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1402/1981.

• İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed (v. 1089/1678). *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb* [thk. Mahmûd el-Arnâvût]. I-XI. Dimeşk: Dârü İbni Kesîr, 1406/1986.

• İbnü'l-Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid es-Sivâsî (v 861/1456). *Fethü'l-kadîr*. I-X. Beyrut: Dârü'l-fikr, tsz.

• Kehhâle, Ömer b. Rızâ b. Muhammed Râgıb b. Abdülgani ed-Dimeşkî (v. 1408/1987). *Mu'cemü'l-müellifîn*. I-XIII. Beyrut: Darü ihyâi türâsi'l-Arabî, tsz.

• Kureşî, Muhyüddîn ebî Muhammed Abdülkadîr b. Muhammed b. Muhammed b. Nasrullâh b. Sâlim b. Ebu'l-Vefa (696-775/1296-1373). *el-Cevâhirü'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye* [thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv], Darü Hicr, 1413/1993.

• Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed b. Abdülhay (1848-1886). *el-Fevâidü'l-behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, (müellife ait *Ta'likâtüs-seniyye ale'l-Fevâidi'l-behiyye* ile birlikte). Beyrut: Dârü'l-marife, tsz.

• Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmiz b. Ali (v. 885/1480).

Dürerü'l-hükkâm şerhü Gureri'l-ahkâm. I-II. Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabî, tsz.

- Makrîzî, Takiyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir el-Hüseynî (v. 845/1441). *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk* [thk. Ahmed Abdülkâdir 'Atâ]. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1418/1997.

- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Âlimleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın, Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2006.

- Sâlihî, Muhammed b. Yusuf (v. 942/1535). *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd* [thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Mu'avvid]. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1414/1993.

- Sehâvî, Şemseddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdürrahmân b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Osmân b. Muhammed (v. 902/1496). *ed-Davü'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*. I-VI. Beyrut: Dâru mektebeti'l-hayat, tsz.

- Süyûtî, Celâleddîn, Bedrürrahmân b. ebî Bekr (v. 911/1505). *Hüsnü'l-Muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhire* [thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm]. I-II. Mısır: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, 1387/1967.

- -----, *Bügyetü'l-üv'ât fî tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nühât* [thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm]. I-II. Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye, tsz.

- Şehâltuğ, Ebu Abdurrahmân Şevket b. Rıfkî. *Mecmu' fihî Resâilün fî hükmi ihdâi sevâbi kırâeti'l-Kur'an li'l-emvât*. Dâru'l-eseriyye, 1430/2009.

- Şelebî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Yunus b. İsmâil b. Yunus (v. 1021/1312), ez-Zeylaî, Fahreddîn Osmân b. Ali b. Mihcen el-Bâri'î (v. 743/1342), *Tebyînü'l-hakâik şerhü Kenzi'd-dekâik ve Hâşiyetü'ş-Şelebî*, Darü'l-kitâbi'l-İslâmî, tsz.

- Takiyyüddîn, ebû Tayyib, Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Mekkî (v. 832/1428). *Şifâü'l-garâm bi ahbâri beledi'l-Harâm*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1421/2000.

- Temîmiddârî, Takiyyüddîn b. Abdülkâdir el-Gazzî (v. 1005). *et-Tabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye* [thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv], Kahire 1390/1980.

- Yâfi'î, Ebû Muhammed Afifeddîn Abdullâh b. Es'ad b. Ali b. Süleymân (v. 768/1366). *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yekzân fî ma'rifeti mâ yü'teberü min havâdisi'z-zamân*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417/1997.

- Zehebî, Şemseddîn ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b.

Osmân b. Kâymâz (v. 748/1347). *el-İber fî haberi men guber [thk. Ebû Hâcir Muhammed es-Sâid Besyûnî Zeglûl]*. I-IV. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, tsz.

• Ziriklî, Hayreddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Faris ed-Dimeşkî (v. 1396/1976). *el-A'lâm*. Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2002.

• **Ansiklopedi maddeleri:**

• Ahmet Özel. “Kuresî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın, Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 2002. XXVI, 441.

• Ahmet Özel. “Serûcî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın, Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul 2009. XXXVI, 572-573.

• Cengiz Kallek. “Hılâtî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Divantaş, İstanbul 1998. XVII, 321.